

ВСТУП

Людина така, якою вона побажала стати, й не перестане такою бути, поки сама не захоче змінитись.

Сьогодні можна почути багато закликів до суспільних реформ чи кардинальних змін. Кожен при цьому має якесь своє власне бачення майбутнього устрою. Будь-яка політична партія «експлуатує» виборців, переконуючи їх у тому, що саме вона представляє суто гуманістичні цінності. Насправді ж усі політичні партії утворюють два табори: байдужих і небайдужих. Якби всі, хто входить до другого табору, відмовилися від гасел своїх партій і усвідомили спільність мети, то ймовірність змін у суспільстві набагато б зросла. Сьогодні людям потрібні ті, хто мають мудрість, переконання і сміливість, щоб діяти відповідно до своїх переконань.

Нове суспільство і нова Людина можуть постати лише в тому випадку, якщо старі мотивації вилучення прибутку і завоювання влади буде замінено на нові: бути, віддавати, розуміти; якщо на зміну ринковому характеру прийде характер продуктивний і люблячий. Творення більш людського життя – це творення людської культури. Існує тісний зв'язок загальної культури і культури релігійної. Розвиток останньої був би загальмований, якби поступ якоїсь сфери культури натрапив би на перешкоди. А релігійна культура відкриває, в свою чергу, більші перспективи для розвитку загальної культури. Еріх Фромм свого часу у США також запропонував певну модель здорового суспільства, в основі якої лежав вищенаведений принцип: розвиток і зовнішнє благополуччя прямопропорційно залежать від духовного зросту людини і навпаки. Тому актуальність даного дослідження полягає у тому, щоб розкрити ті особливі аспекти творчості американського мислителя, які допоможуть у творенні здорового українського суспільства, яке сьогодні переживає докорінні зміни у всьому.

Творчість Еріха Фромма охоплює надзвичайно широкий спектр людського буття, а обсяг даної праці – обмежений певними формальними рамками. Тому, у нашому науковому аналізі ми сфокусуємо свою увагу лише на його філософському баченні західних суспільств, завдяки якому мислитель став широко відомим не тільки у США, але і в цілому світі. Таким чином, об'єктом нашого дослідження буде пошук конкретно-практичних постулатів про те, як слід працювати і діяти, а чого потрібно уникати людині, щоб витворити здорове суспільство.

Предметом нашої дипломної роботи є розкриття соціології західних суспільств, яка є філософська за характером і базується на класичній філософській європейській думці. З точки зору об'єкту та предмету даного дослідження метою праці буде аналіз концепції Фромма про деструктивність у суспільстві і шляхи її подолання в істинній любові як орієнтації на буття. Тому, зважаючи на поставлену мету, наша праця складатиметься з трьох розділів.

Перший розділ буде присвячений передумовам виникнення неофрейдизму, життю та творчості американського мислителя. У ньому ми конкретно зупинимося на тому, як розумів людину Зигмунд Фрейд, проаналізуємо найважливіші терміни його теорії та вкажемо на основні принципи тогочасної науки. Це буде необхідним для кращого

розуміння вчення Еріха Фромма про суспільну деструктивність та відчуженість, яка частково побудована на критиці психоаналізу.

У другому розділі ми уже безпосередньо перейдемо до аналізу соціології Фромма. Хоча він і не створив систематизованого вчення про людину чи суспільство, мислитель, як зазначає М. Халубінські, має значну кількість оригінальних ідей, які дозволяють ввести в гуманітарну науку термін «фроммізм». Одна з них – твердження про розхитування, а у багатьох випадках і повне нівелювання духовно-моральних підвалин світових спільнот, що негативно відбивається на соціально-економічному і культурному розвитку.

Також у цьому розділі ми проаналізуємо ті елементи вчення Бенедикта Спінози та Карла Маркса, які вплинули на творення теорії людської деструктивності Еріха Фромма.

Безпосередньо звернемось до праці «Культура і етика» Альберта Швейцера, котрий, на думку філософа був одним з найяскравіших прикладів гуманізму, продуктивної орієнтації та справжньої любові у ХХ ст.

Третій розділ праці присвятимо аналізу книги «Мистецтво любити». Його ми побудуємо на двох її редакціях: американському оригінальному виданні 1956 року та російському – 2012 року. Це дасть змогу глибше зрозуміти теорію любові, запропоновану Фроммом. Також покажемо її зв'язок з проблематикою попередніх розділів. У підсумку опишемо шляхи подолання суспільної деструктивності, які психоаналітик пропонує на основі оцінки реальної ситуації західноєвропейських держав та США.

В дипломній роботі застосуємо наступні методи дослідження: аналітичний, синтетичний, індуктивний, дедуктивний, співставлення та порівняння.

Джерелами для написання праці послужили твори самого Еріха Фромма: «The art of loving» (1956), «Мати чи бути?» (2010), «Анатомія людської деструктивності» (2012).

Критичний матеріал представлений такими дослідниками, як В. Добренєков, Г. Уеллс, П. Тіліх, В. Лейбін, І. Єгорова, В. Старовойтов та ін.

Щодо термінологічного апарату дипломної роботи, то варто подати певні пояснення.

Вживаючи термін «самотність», маємо на увазі не тільки суто людське почуття покинутості, але і глибше за суттю почуття відчуження. Останнє стосується не тільки міжособистісного досвіду, але відноситься і до матеріальної сфери: «відчужена праця», «відчужене знання». Для Фромма альєнація та самотність – це терміни, які окреслюють єдину реальність з різних сторін і пов'язані між собою.

Термін «самість» слід розуміти так, як його інтерпретував К. Г. Юнг. Це серцевина високорозвиненої особистості, навколо якої організовані та об'єднані усі інші її складові. Особистість, що досягла в своєму розвитку стану самості, відчувається цілісною та гармонійною, а відтак загалом задоволена собою та своїм життям, щасливою. Тому досягнення цього стану має бути головною метою життя кожного індивідуума.

Щодо інших термінів і понять, які будуть використовуватися у нашій праці, то їхнє пояснення намагатимемося подати у самому тексті роботи.

Переклад іншомовних джерел та літератури зроблено автором цієї дипломної роботи, якщо окремо не зазначено щось інше.

Під час написання праці виникали певні труднощі з літературою: критичного матеріалу для другого розділу було найбільше, натомість для висвітлення фроммівської концепції любові його бракувало, адже головна увага дослідників сконцентрована переважно на негативних соціологічних процесах, викладених американським філософом.

Дипломна робота не претендує на усесторонній аналіз філософської соціології Еріха Фромма, скоріше тут головна мета полягає у тому, щоб розкрити постать і вчення

мислителя про суспільство таким чином, щоб його можна було застосувати і до реалій сьогодення не редукуючи його лишень до американізмів.

ВИСНОВКИ

У нашій дипломній роботі проведено дослідження теорії суспільної деструктивності та самотності Еріха Фромма і проаналізовано шляхи до подолання відчуження (наслідок деструктивності), які представлені у книзі «Мистецтво любити».

В першому розділі праці ми розглянули основні положення психоаналізу Зигмунда Фрейда і дійшли висновку, що це вчення обмежене суто емпіричною сферою, оскільки його автора зовсім не цікавила метафізика. Також вказали на застарілість фрейдівського енергетико-механістичного підходу до людини, на основі якого неможливо надати глибшого сенсу людському існуванню, як тільки – задоволення її базових природних потреб. Наступним кроком наших наукових пошуків був огляд життя і творчості Еріха Фромма, що дало нам змогу глибше зрозуміти його ідеї про негативні суспільні процеси у тогочасному західному світі.

Предметом аналізу другого розділу було безпосередньо уже саме вчення американського мислителя про деструктивність та самотність. У ньому ми довели, що життя, яке орієнтоване виключно на власне самозбереження, не є людським. Ця теза Фромма була прямим запереченням гедонізму Фрейда. Також ми показали, що джерелом зла та агресії, а отже і деструктивності, є не біологічно задана природа людини, а її свобода і нездатність вибрати кращий шлях. Для підтвердження цієї тези нам послужила «Етика» Спінози, у якій автор представив людину як ту, котра покликана здійснити вибір, а її «спасіння» як непростий шлях, котрий важко пройти, проте все ж таки це можна і потрібно здійснити кожному зокрема.

Логічним розвитком попередніх тверджень став висновок про те, що деструктивність є наслідком фрустрації екзистенційних людських потреб, а також теза, що суспільство цілеспрямовано розвиває у своїх членів споживацьку ментальність, яка проявляється в орієнтації на володіння. Щоб краще пояснити останнє твердження, ми звернулись до праць Карла Маркса, котрий заклав основи динамічної психології, поділивши усі людські потяги та бажання на постійні і відносні. Постійні бажання, як було доведено, існують за будь-яких умов і можуть бути зміненими соціальними умовами тільки в тому, що стосується форми та напрямку; відносні бажання завдячують своєму виникненню винятково певному типові соціальної організації. Вони не є невід'ємною частиною людської природи, а лише наслідком умов виробництва і систем комунікацій.

На основі цього було зроблено висновок, що деструктивне суспільство в особі своїх лідерів, керівників, провідників робить наголос якраз на відносних потребах стверджуючи, що вони є своєрідними категоричними імперативами, невід'ємною умовою людського існування. Це призвело до творення відповідного типу соціального характеру, який необхідний для функціонування конкретних систем: капіталізму чи комунізму.

Питання доцільності почало звучати наступним чином: «Що є корисним для виробництва?». Істинно людські потреби були знівельовані з огляду на поставлену мету, якою став прогрес.

Шляхом історичного аналізу ми довели, що на зламі XVIII – XIX стт. у суспільстві, а саме в середовищі середнього класу, стала помітною експлуататорська та накопичувальна

орієнтація. Її визначало прагнення експлуатувати інших людей і зберегти свій капітал, щоб і далі отримувати прибуток. Згодом у ХІХ ст. людському характеру стали властиві помітна пасивність і орієнтація на ринкові цінності. Більшу частину свого часу людина була пасивною. Вона – вічний споживач. Вона споживає усе: науку, книги, кінофільми, рекламу, їжу... Це призвело до втрати критичного мислення і неспроможності протистояти мейнстриму: нездорове суспільство все більше і більше диктувало свої умови. Люди почали жити за принципом: «я такий, яким ви хочете мене бачити». Деструктивність стала внутрішньою – виникла самодеструктивність. Наслідок – повне «розчинення» у натовпі: людина наслідує манеру говорити так як всі, вдягатися так як всі, мислити так як всі. Індивід знімає з себе відповідальність і не має потреби визнавати власну свободу.

У кінці другого розділу на основі вчення Фромма ми показали, що більшість людей у тогочасному суспільстві переживала страх, журбу, самотність... Вони могли навіть це не визнавати, оскільки соціальна модель була такою, що успішна людина не мала відчувати вищенаведених відчуттів, а даний світ мала вважати кращим із світів, і щоб мати оптимальні можливості для руху по кар'єрних сходинках, вона мала подавити сумніви, відчай чи безнадійність. Тобто багато людей були сповнені свідомістю надії, а підсвідомо вони відчували безнадійність, і лишень деякі могли «похвалитися» зворотнім. Виник певний когнітивний дисонанс: індивід переконував себе у своєму щасті, а насправді його не переживав.

У третьому розділі нашої дипломної роботи ми розглянули шляхи подолання відчуження людини від самої себе, від світу та суспільства. Проаналізувавши крок за кроком книгу «Мистецтво любити», ми довели наступне: люди мають потребу у самотрансценденталі – всі без винятку прагнуть вийти за межі своєї природи, створюючи або знищуючи. Оздоровлення суспільства, залежить від реалізації даної потреби і має відбуватися зсередини. Особистісні зміни приведуть до зовнішніх зрушень. Людина, котра досягне істинну любов, буде любити кожного, цілий світ і буде далека від хворобливої зацикленості на якомусь одному-єдиному об'єкті при цілковитій байдужості до інших. Людина любові буде переживати певні незручності, коротше кажучи, ми довели, що існує проблема здорової особистості у нездоровому суспільстві. Останнє не сприйматиме її, а тому вона терпітиме від цього.

Ми також показали, процитувавши працю П. Тілліха «Теологія культури», що Фромм у своїй концепції любові є надзвичайно близьким до її християнського розуміння. Він у висновках до книги «Мистецтво любити» практично підвів читача до «необхідності» віри у Бога, яка має перерости у любов до Нього. Вказав також і на те, що віра не обмежується лишень релігійним життям, а є поставою особи, орієнтацією її характеру, вірою загалом. Таким чином він небогословською мовою окреслив і вербалізував головні засади християнства. Шляхом філософських пошуків показав, що людина, за словами Екзюпері, носить у собі більше, ніж вона є сама.

Насамкінець ми дійшли до висновку, що книга «Мистецтво любити» мала б бути внесеною у курс повної загальної середньої освіти, яка, згідно з Конституцією, є обов'язковою для всіх громадян України. Підставою цього є те, що молоді люди у переважній більшості не задумуються глибше над цим важливим аспектом людського буття, а також і те, що ця книга є проповіддю про Бога, яка майже не використовує сам термін «Бог», і, безсумнівно, позитивно впливатиме на їхнє мислення. Щодо страху від вивчення нехристиянських філософів чи філософів-атеїстів (загалом Фромм не вважають

християнським мислителем: багато його думок є контрверсійними), наведемо тезу Томаша Галіка: «... не знав ще нікого, хто відійшов би від віри через те, що прочитав «Капітал» Маркса, проте знаю багато тих, котрі відійшли від віри через недолугі проповіді свого пароха» .

Сподіваємося, що ця дипломна праця за умов бурхливих суспільних змін в Україні, коли є потреба в об'єктивному погляді на внутрішньодержавні процеси, допоможе усім зацікавленим реальними проблемами нашої країни зробити хай невеличкий, але крок вперед. Наша праця є тільки скромним внеском у цей важливий і непростий процес – творення здорової нації, а тому для дослідників залишається ще величезне поле для подальших пошуків та відкриттів.